

Komitet Przestrzennego Zagospodarowania Kraju Polskiej Akademii Nauk
Zeszyt 267, rok 2017, s. 89-101

Stanisław Sala

Uniwersytet Jana Kochanowskiego, Wydział Matematyczno-Przyrodniczy,
Instytut Geografii; ul. Świętokrzyska 1, 25-406 Kielce; stanislaw.sala@ujk.edu.pl

SYSTEM UBEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO ROLNIKÓW – WYBRANE ZAGADNIENIA

Abstract: Agricultural Insurance System – Selected Issues. The paper presents an analysis of the variation in the number of insured farmers and beneficiaries using the agricultural insurance system in 1991-2015.

The current system of farmers' social insurance did not create good conditions for changes in the agrarian structure of farms or to develop more non-agricultural economic activity in rural areas. It should be emphasized, however, that the Polish agricultural policy assumes that a family farm is a basic entity functioning in agricultural structures, and the contributions of economically active insured farmers, supplemented by a budgetary subsidy, financials of benefits.

Considering the issue of social insurance for farmers, it is worth pointing out that since the protection of farm workers it has undergone some evolution, as evidenced by the above data on the change in the number of insured persons in relation to the number of beneficiaries.

Keywords: Agricultural insurance system, agriculture.

JEL codes: Q

Wstęp

Opracowanie przedstawia ogólne założenia dotyczące ubezpieczeń społecznych rolników, gdyż rolnicze ubezpieczenia społeczne tworzone były stopniowo. W 1946 r. objęto nimi pracowników zatrudnionych w państwowych gospodarstwach rolnych (PGR) oraz członków rolniczych spółdzielni produkcyjnych (RSP). Rolnicy indywidualni nie zostali objęci ubezpieczeniem. W 1962 r. weszła w życie *Ustawa o przejmowaniu niektórych nieruchomości rolnych w zagospodarowanie lub na własność państwa oraz o zaopatrzeniu emerytalnym właścicieli tych nieruchomości*, ale jej przepisy były uznaniowe. Jednym z warunków otrzymania świadczeń socjalnych było przekazanie państwu gospodarstwa o powierzchni wynoszącej co najmniej 2 ha powierzchni. Bardziej szczegółowe przepisy dotyczące warunków otrzymywania świadczeń pojawiły się w 1968 r. w *Ustawie o rentach i innych świadczeniach dla rolników przekazujących nieruchomości rolne na własność państwa*. Przepisy tej *Ustawy* przewidywały renty starcze i renty inwalidzkie w formie ekwiwalentu za przekazane gospodarstwo, ale jego powierzchnia musiała być większa niż 5 ha użytków rolnych. W kolejnym akcie prawnym dotyczącym zabezpieczenia starości rolników indywidualnych, jakim była *Ustawa z 29 maja 1973 r. o przekazywaniu gospodarstw rolnych na własność państwa za rentę i spłaty pieniężne* powiązано problem właściwego wykorzystania ziemi rolniczej ze sprawami zabezpieczenia rolników na starość. Dopiero *Ustawa z 27 października 1977 r. o zaopatrzeniu emerytalnym oraz innych świadczeniach dla rolników i ich rodzin* rozpoczyna tworzenie jednolitego rolniczego systemu ubezpieczeń. Następny etap porządkowania, to *Ustawa o ubezpieczeniu emerytalno-rentowym rolników indywidualnych i członków ich rodzin z 14 grudnia 1982 r.* *Ustawa* ta połączyła rolnicze ubezpieczenia społeczne z pracowniczymi ubezpieczeniami społecznymi. Dopiero jednak *Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników* dała początek nowemu, obowiązującemu obecnie systemowi. Obywatele Unii Europejskiej mogą korzystać ze społecznego ubezpieczenia rolniczego.

Celem opracowania jest przybliżenie funkcjonowania rolniczego systemu ubezpieczeń społecznych w Polsce. Przedmiotem badań jest system ubezpieczenia społecznego rolników, natomiast problemem jest próba odpowiedzi na pytanie, czy system ten wpływał na przemiany w rolnictwie.

W pracy wykorzystano metodę diagnozy ekonomicznej oraz analizy opisowej, za pomocą których starano się osiągnąć wyznaczony cel pracy. W analizie

wykorzystano materiały źródłowe pochodzące z Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego dotyczące ubezpieczeń społecznych.

1. Ubezpieczeni i świadczeniobiorcy

System ubezpieczenia społecznego rolników został wyodrębniony z systemu powszechnego i na podstawie *Ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników* generalnie powinien obejmować jedynie tych rolników, dla których gospodarstwo rolne stanowi jedyne źródło utrzymania. Główną rolę odgrywa w tym systemie Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego. W *Ustawie o ubezpieczeniu społecznym rolników* brak jest jednoznacznej definicji Kasy Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego w sensie formalnoprawnym. Nie jest ona jednostką budżetową, jej wydatki bowiem nie są pokrywane bezpośrednio z budżetu państwa, nie ma również osobowości prawnej [Kołosowska *et al.* 2010].

Na obszarach wiejskich można zaobserwować powolne, korzystne zmiany [Sala 2011]. Stopniowo zaczęła się zmniejszać liczba indywidualnych gospodarstw rolnych z 2138 tys. gospodarstw o powierzchni ponad 1 ha w 1990 r., do 1378 tys. w 2015 r. Ubezpieczeni w KRUS wprawdzie opłacają znacznie niższe składki na ubezpieczenie emerytalno-rentowe, niż podlegający ubezpieczeniu społecznemu w systemie powszechnym, ale uzyskują również dużo niższe świadczenia [Duczowska-Małysz, Duczkowska-Piasecka 2008]. Do 2009 r. rolnicy obciążeni byli niewielką, kwartalną składką na ubezpieczenie emerytalno-rentowe (tab. 3).

Wprowadzona w 2009 r. reforma, uzależniająca wysokość składki ubezpieczeniowej od wielkości gospodarstwa rolnego miała charakter marginalny, a składki na ubezpieczenie społeczne rolników w dalszym ciągu pozostały niewielkie, dodatkowo niekorzystna była relacja liczby świadczeniobiorców do liczby ubezpieczonych.

Liczba osób ubezpieczonych w rolniczym systemie ubezpieczenia emerytalno-rentowego malała do 1996 r., co spowodowane było przechodzeniem na emeryturę osób uzyskujących wiek emerytalny, po czym w kolejnych latach stopniowo rosła. Na taką sytuację miała wpływ przede wszystkim rosnąca liczba osób nie prowadzących rzeczywiście działalności rolniczej, a podejmujących ją tylko formalnie. Na korzystanie z niewysokiego ubezpieczenia rolniczego przez osoby nie prowadzące działalności rolniczej pozwalają nieprecyzyjne definicje rolnika, gospodarstwa rolnego i działalności rolniczej [Jagła 2004].

W 1995 r. różnica między ubezpieczonymi (1427 tys.) a świadczeniobiorcami (2049 tys.) wynosiła niemal 622 tys. osób. Z prezentowanych danych (tab. 1) wynika, że do 1996 r. różnica między liczbą świadczeniobiorców a ubezpieczonych, ulegała systematycznemu niekorzystnemu gospodarczo zwiększeniu, gdyż liczba świadczeniobiorców przewyższała liczbę ubezpieczonych. Jednak dynamika liczby wypłacanych świadczeń rolniczych już od 1995 r., jak wynika z danych statystycznych przedstawionych w tab. 1, zaczęła maleć, a od 2006 r. liczba ubezpieczonych rolników w KRUS (1615 tys.), praktycznie zrównała się z liczbą świadczeniobiorców (1586 tys.).

Po 2006 r. stosunek ubezpieczonych do świadczeniobiorców systematycznie się poprawiał. Mimo coraz korzystniejszej proporcji, w 2015 r. nadal występowała duża nierównowaga między liczbą rolników opłacających składki (1375 tys.), a świadczeniobiorcami (1203 tys.), co miało bezpośrednie przełożenie na nadal występującą dużą nierównowagę między wpływającymi składkami, a wypłatami na rzecz rolników. Ponieważ ubezpieczenia społeczne to pewien rodzaj przymusowego, wzajemnego ubezpieczenia osobowego, to zgodnie z zasadą solidarności społecznej, ubezpieczenie takie zajmuje się również przekazywaniem pozyskanych w formie składek środków od zawodowo czynnych rolników do świadczeniobiorców.

Tabela 1

Liczba świadczeniobiorców KRUS i osób podlegających ubezpieczeniu społecznemu rolników w latach 1991-2015

Lata	Liczba świadczeniobiorców	Liczba ubezpieczonych	Liczba rolników prowadzących jednocześnie pozarolniczą działalność gospodarczą	Kol. 2:3	Kol. 4:3
1	2	3	4	5	
1991	1 790 640	1 750 000	-	1,02	-
1992	1 989 966	1 650 000	-	1,21	-
1993	2 027 046	1 567 848	-	1,29	-
1994	2 046 187	1 475 133	-	1,39	-
1995	2 049 177	1 426 595	-	1,44	-
1996	2 027 885	1 387 241	-	1,46	-
1997	2 000 557	1 418 116	45 822	1,41	0,03

Lata	Liczba świadczeniobiorców	Liczba ubezpieczonych	Liczba rolników prowadzących jednocześnie pozarolniczą działalność gospodarczą	Kol. 2:3	Kol. 4:3
1	2	3	4	5	
1998	1 968 843	1 414 942	60 333	1,39	0,04
1999	1 928 914	1 428 172	67 694	1,35	0,05
2000	1 887 258	1 452 368	76 964	1,30	0,05
2001	1 841 827	1 502 088	87 692	1,23	0,06
2002	1 797 897	1 559 534	95 277	1,15	0,06
2003	1 755 312	1 589 325	114 783	1,10	0,07
2004	1 708 600	1 540 158	49 200	1,11	0,03
2005	1 661 800	1 581 929	61 725	1,05	0,04
2006	1 585 970	1 615 272	78 871	0,98	0,05
2007	1 508 082	1 598 197	70598	0,94	0,04
2008	1 455 800	1 574 394	68 513	0,92	0,04
2009	1 425 500	1 558 819	72 269	0,91	0,05
2010	1 374 647	1 535 461	75 446	0,90	0,05
2011	1 326 638	1 516 308	79 062	0,87	0,05
2012	1 285 700	1 492 257	80 817	0,86	0,05
2013	1 245 700	1 468 178	82 264	0,85	0,06
2014	1 199 600	1 432 725	83 436	0,84	0,06
2015	1 203 200	1 375 462	83 683	0,87	0,06

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [Kwartalna informacja... 2017].

W latach 1991-2015 zaobserwowano systematyczną poprawę relacji między liczbą ubezpieczonych i świadczeniobiorców, z 1,46 w 1996 r. do 0,84 w 2014 r. W dalszym ciągu sytuacja była bardzo niekorzystna ekonomicznie dla rolniczych ubezpieczeń społecznych. W latach 1991-2015 liczba osób opłacających składki zmniejszyła się o 20% (z 1750 tys. w 1991 r. do 1376 tys. w 2015 r.), a liczba beneficjentów – o 40% (z 2049 tys. w 1995 do 1203 tys. w 2015), ale w dalszym ciągu system ubezpieczenia społecznego rolników oparty był przede wszystkim na dotacji budżetowej (tab. 2).

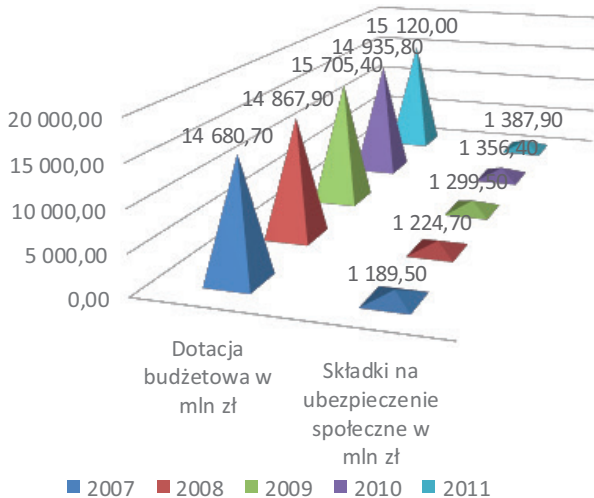
Tabela 2

Wybrane przychody KRUS w latach 2007-2011 w mln zł

Wyszczególnienie /rok	2007	2008	2009	2010	2011
Dotacja budżetowa w mln zł	14 680,7	14 867,9	15 705,4	14 935,8	15 120,0
Składki na ubezpieczenie społeczne	1 189,5	1 224,7	1 299,5	1 356,4	1 387,9

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Funkcjonowanie systemu... 2012].

Stosunek dotacji budżetowej do przychodów ze składek na ubezpieczenie społeczne opłacanych przez rolników obrazuje ryc. 1. Dotacja budżetowa stanowiła ponad 90% przychodów KRUS, a składki ok. 9%.

Ryc. 1. Wybrane przychody KRUS w latach 2007-2011

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [Funkcjonowanie systemu ... 2012].

Rolnicy prowadzący gospodarstwo rolne korzystają zwykle z ubezpieczenia rolniczego w KRUS. Najwięcej dyskusji w zakresie podmiotowym ubezpieczenia, wywołuje możliwość podlegania społecznemu ubezpieczeniu rolniczemu, przez rolników prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą.

Prowadzenie gospodarstwa rolnego od 01.01.1997 r. nie wyklucza prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej, gdyż nowelizacja *Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników* umożliwiła pozostanie w ubezpieczeniu społecznym rolników osobom, które dodatkowo podjęły prowadzenie pozarolniczej działalności gospodarczej lub współpracę przy prowadzeniu takiej działalności. Ciągłość ubezpieczenia rolniczego w takiej sytuacji zachowywał wyłącznie rolnik podlegający ubezpieczeniu z mocy *Ustawy* nieprzerwalnie przez 3 lata oraz nie pozostający w stosunku pracy, ani stosunku służbowym.

Z nowelizacji *Ustawy* w pierwszym roku jej obowiązywania skorzystało 3% ubezpieczonych rolników. Liczba rolników prowadzących jednocześnie działalność gospodarczą powoli, ale systematycznie rosła do 2003 r., miało to korzystny wpływ na rozwój obszarów wiejskich. Po kolejnej nowelizacji *Ustawy*, od 2004 r. bardzo wielu rolników -przedsiębiorców utraciło możliwość korzystania z ubezpieczenia rolniczego z jednoczesnym prowadzeniem działalności gospodarczej i ich liczba spadła do poziomu z 1997 r.

Prawo do ubezpieczenia w KRUS od 2004 r. po kolejnej nowelizacji *Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników*, utracili rolnicy, którzy prowadzili tę działalność na większą skalę, a ich podatek dochodowy przekraczał graniczną kwotę ogłaszaną przez ministra właściwego do spraw rozwoju wsi w drodze obwieszczenia w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski” (tab. 5). Liczba rolników prowadzących pozarolniczą działalność gospodarczą była najwyższa na koniec 2003 r. i wynosiła 114,8 tys., a w 2004 r. po zmianie przepisów gwałtownie spadła do 49,2 tys. (tab. 1). W późniejszych latach stopniowo wzrastała liczba rolników podlegających ubezpieczeniu w KRUS, którzy zajmowali się pozarolniczą działalnością gospodarczą i w 2015 r. wynosiła 83,7 tys.

Na podstawie art. 5a *Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników*, rolnik rozpoczynający prowadzenie działalności gospodarczej może nadal podlegać ubezpieczeniu rolniczemu, jeśli:

- a) podlegał temu ubezpieczeniu nieprzerwanie przez minimum 3 lata w pełnym zakresie i nadal prowadzi gospodarstwo rolne lub w nim pracuje.
- b) złoży w KRUS oświadczenie o kontynuacji ubezpieczenia w terminie 14 dni od rozpoczęcia prowadzenia działalności gospodarczej;
- c) nie jest pracownikiem i nie pozostaje w stosunku służbowym;
- d) nie posiada ustalonego prawa do emerytury, renty lub innych świadczeń z ubezpieczeń społecznych;

- e) kwota należnego podatku dochodowego za poprzedni rok podatkowy z pozarolniczej działalności gospodarczej, mieści się w ściśle określonych granicach (tab. 5).

Należy zaznaczyć, że jeżeli rolnik prowadzący działalność gospodarczą ma emeryturę wypłacaną z ZUS czy KRUS, to wtedy z działalności gospodarczej podlega tylko ubezpieczeniu zdrowotnemu.

W przypadku, gdy rolnik ma wypłacaną rentę z ZUS i jest to renta z tytułu niezdolności do pracy, to wtedy prowadząc działalność gospodarczą opłaca z działalności gospodarczej wszystkie składki na ubezpieczenia społeczne i składkę na ubezpieczenie zdrowotne.

Tabela 3

Roczna składka na rolnicze ubezpieczenie emerytalno-rentowe
w latach 2003-2014, w zł

Powierzchnia gospodarstwa rolnego w ha przeliczeniowych	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Do 50	657,3	672,2	675,2	705,8	716,0	752,0	801,0	843,0	870,0	939,0	987,0	1005
50-100	657,3	672,2	675,2	705,8	716,0	752,0	1044,0	1851,0	1908,0	2064,0	2175,0	2214
100-150	657,3	672,2	675,2	705,8	716,0	752,0	1287,0	2859,0	2955,0	3192,0	3354,0	3429
150-300	657,3	672,2	675,2	705,8	716,0	752,0	1530,0	3858,0	3990,0	4317,0	4542,0	4638
Powyżej 300	657,3	672,2	675,2	705,8	716,0	752,0	1773,0	4866,0	5037,0	5445,0	5730,0	5847

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [Kwartalna informacja ... 2017].

Natomiast jeżeli jest to renta wypłacana z KRUS, to wtedy prowadząc działalność gospodarczą rolnik rencista z tego tytułu odprowadza tylko składkę zdrowotną.

Miesięczna wysokość składki na ubezpieczenie emerytalno-rentowe rolników wynosi 10% emerytury podstawowej obowiązującej w ostatnim miesiącu poprzedniego kwartału. Wysokość tej emerytury jest ogłaszana przez Prezesa ZUS w Dzienniku Urzędowym Rzeczypospolitej Polskiej „Monitor Polski”. (*Ustawa o ubezpieczeniu społecznym rolników*).

Tabela 4

Wysokość składek na ubezpieczenie społeczne w II, III, IV kwartale 2016 r. oraz I kwartale 2017 r. w podziale na tytuły ubezpieczeń i wielkość gospodarstwa rolnego

Wysokość składek na ubezpieczenie społeczne rolników							
Status ubezpieczonego i wielkość gospodarstwa rolnego	wysokość składki na ubezpieczenie w zł						
	emerytalno-rentowe			kwartalnie	wypadkowe, chorobowe, macierzyńskie		Składki łącznie od jednego ubezpieczonego kwartalnie
	podstawowa składka miesięczna	dodatkowa składka miesięczna	razem składka miesięczna (2+3)		składka miesięczna	kwartalnie	
1	2	3	4	5	6	7	8
I. Rolnik prowadzący gospodarstwo rolne							
do 50 ha	88,00	0,00	88,00	264,00	42,00	126,00	390,00
powyżej 50 ha do 100 ha	88,00	106,00	194,00	582,00	42,00	126,00	708,00
powyżej 100 ha do 150 ha	88,00	212,00	300,00	900,00	42,00	126,00	1 026,00
powyżej 150 ha do 300 ha	88,00	318,00	406,00	1 218,00	42,00	126,00	1 344,00
powyżej 300 ha	88,00	424,00	512,00	1 536,00	42,00	126,00	1 662,00
Domownik (w każdej grupie obszarowej gospodarstwa rolnego)	88,00	0,00	88,00	264,00	42,00	126,00	390,00

Wysokość składek na ubezpieczenie społeczne rolników							
Status ubezpieczonego i wielkość gospodarstwa rolnego	wysokość składki na ubezpieczenie w zł						
	emerytalno-rentowe			kwartalnie	składka miesięczna	wypadkowe, chorobowe, macierzyńskie	Składki łącznie od jednego ubezpieczonego kwartalnie
	podstawowa składka miesięczna	dotatkowa składka miesięczna	razem składka miesięczna (2+3)				
1	2	3	4	5	6	7	8
II. Rolnik prowadzący pozarolniczą działalność gospodarczą i gospodarstwo rolne							
do 50 ha	176,00	0,00	176,00	528,00	42,00	126,00	654,00
powyżej 50 ha do 100 ha	176,00	106,00	282,00	846,00	42,00	126,00	972,00
powyżej 100 ha do 150 ha	176,00	212,00	388,00	1 164,00	42,00	126,00	1 290,00
powyżej 150 ha do 300 ha	176,00	318,00	494,00	1 482,00	42,00	126,00	1 608,00
powyżej 300 ha	176,00	424,00	600,00	1 800,00	42,00	126,00	1 926,00
Domownik prowadzący pozarolniczą działalność gospodarczą (w każdej grupie obszarowej gospodarstwa rolnego)	176,00	0,00	176,00	528,00	42,00	126,00	654,00

Źródło: [www.krus.gov.pl z 1.06.2017 r].

Od 2009 r. wysokość składki opłacanej w ramach ubezpieczenia społecznego rolników jest zróżnicowana m.in. w zależności od wielkości gospodarstwa rolnego i od tego, czy rolnik prowadzi działalność pozarolniczą. Przedsiębiorca-rolnik z tytułu prowadzonej działalności płacił należną składkę na ubezpieczenie społeczne w podwójnej wysokości. Tak stanowi art. 17 *Ustawy o ubezpieczeniu społecznym rolników*. Jest to uzasadnione tym, że rolnik prowadzi zarówno gospodarstwo rolne, jak i pozarolniczą działalność gospodarczą.

Wysokość składek ustaloną od II kwartału 2016 r. na ubezpieczenie społeczne w podziale na wielkość gospodarstwa rolnego oraz tytuł ubezpieczenia szczegółowo przedstawia tab. 4.

Składki na ubezpieczenie społeczne rolników, niezależnie od rodzaju ubezpieczenia (z mocy ustawy czy na wniosek) opłacane są kwartalnie. Termin ich płatności przypada na ostatni dzień pierwszego miesiąca danego kwartału [Sala 2010]. Z ubezpieczenia rolniczego, mimo niewielkich rozmiarów prowadzonej działalności gospodarczej, nie może skorzystać lekarz (ogólny lub stomatolog), lekarz weterynarii, pielęgniarka, felczer, położna technik dentystryczny, tłumacz świadczący usługi osobiście.

Tabela 5

**Kwoty graniczne należnego podatku dochodowego od przychodów
z pozarolniczej działalności gospodarczej w zł**

Rok	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Kwota podatku	2528	2604	2643	2693	2755	2835	2863	2929	3011	3092	3166	3204	3258

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych KRUS, Warszawa; www.krus.gov.pl z 1.06.2017.

Rolnicy i domownicy, którzy mimo prowadzenia pozarolniczej działalności gospodarczej podlegają ubezpieczeniu społecznemu rolników, podlegają ubezpieczeniu zdrowotnemu wyłącznie z tytułu wykonywanej działalności rolniczej. Nie dochodzi do podwojenia wartości opłaconej składki na ubezpieczenie zdrowotne.

Podsumowanie

W opracowaniu przedstawiono analizę zróżnicowania liczby ubezpieczonych rolników i świadczeniobiorców korzystających z rolniczego systemu

ubezpieczenia w latach 1991-2015. Obecny system ubezpieczenia społecznego rolników nie stworzył dobrych warunków do zmian w strukturze agrarnej gospodarstw rolnych, ani też do szerszego rozwijania pozarolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich [Kłós 2010]. Należy jednak podkreślić, że w polskiej polityce rolnej przyjęte jest, że rodzinne gospodarstwo rolne jest podstawowym podmiotem funkcjonującym w strukturach rolnych, a składki czynnych zawodowo ubezpieczonych rolników, uzupełnione dotacją budżetową, finansują świadczenia emerytalno-rentowe rolników w stanie spoczynku. Pobieranie rolniczego świadczenia emerytalno-rentowego powinno być jednak uzależnione od całkowitego zaprzestania działalności, gdyż miałyby to bezpośredni wpływ na poprawę warunków agrarnych polskich gospodarstw. Korzystnym dla polskiego rolnictwa, chociaż bardzo krytykowanym rozwiązaniem, jest możliwość kontynuowania ubezpieczenia społecznego w systemie rolniczym w okresie prowadzenia drobnej pozarolniczej działalności gospodarczej.

Rozważając zagadnienie ubezpieczenia społecznego rolników warto zaznaczyć, że od czasu objęcia ochroną osób pracujących w gospodarstwach rolnych, system rolniczych ubezpieczeń społecznych przeszedł pewną ewolucję, o czym świadczą przytoczone wyżej wybrane dane, m.in. o zmianie liczby ubezpieczonych w stosunku do liczby świadczeniobiorców, czy uzależnienie wysokości składki na ubezpieczenie społeczne rolników od powierzchni gospodarstwa.

Literatura

- Duczowska-Małysz K., Duczkowska-Piasecka M., 2008, *Raport w sprawie KRUS*. BCC, Warszawa.
- Fitzpatrick G., 2005, *Ocena struktury organizacyjnej KRUS*. Bank Światowy.
- Funkcjonowanie systemu rolnego ubezpieczenia emerytalno-rentowego*, 2012, NIK, Warszawa.
- Jagła W., 2004, *Problemy tak zwanego uszczelniania KRUS*. Wieś i Rolnictwo, nr 1.
- Kłós B., 2010, *Ubezpieczenia społeczne rolników a rozwój obszarów wiejskich*. Studia BAS, nr 4(24).
- Kwartalna informacja statystyczna z lat 1994-2016*, Centrala KRUS, Warszawa; [www.krus.gov.pl z 1.06.2017].
- Kołosowska B., Pietrzak M. B., Walczak D., 2010, *Ocena rozkładu przestrzennego osób ubezpieczonych oraz świadczeniobiorców w ubezpieczeniu społecznym rolników w Polsce*. Wiadomości Ubezpieczeniowe, 4.

- Łuczka W., Jabłońska-Porzucek L., 2016, *Zmiany przychodów i wydatków Funduszu Emerytalno-Rentowego rolników*. Wiadomości Statystyczne, 12/2016.
- Sala S., 2010, *System rolniczych ubezpieczeń społecznych w dobie globalizacji*, [w:] *Turystyka szansą rozwoju obszarów wiejskich*, I. Kiniorska E. Pałka (red.). IG UJK, PTG, Kielce.
- Sala S., 2011, *Wybrane problemy polityki rolnej i obszarów wiejskich w dobie globalizacji*, [w:] *Uwarunkowania rozwoju obszarów wiejskich. Wybrane problemy*, W. Kamińska (red.). IG UJK, Kielce.
- Szymański E. M. (red.), 2014, *Współczesne uwarunkowania działalności gospodarstw pasiecznych*. Górnośląskie Stowarzyszenie Pszczelarzy w Zgorzelcu, Zgorzelec.
- Ustawa z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników* (t.j. Dz.U. Nr 50, poz. 291 z 2008 r., z późn. zm.).
- [www.krus.gov.pl].